

Holmberg, Nils: AA sosiaalisena liikkeenä — konstruktioiteoreettinen näkökulma. Järvenpään sosiaalisairaalan julkaisuja 1980: 2. Järvenpää 1980

Kiviranta, Pekka: Tutkimus AA-liikkeen, A-kliinikoiden ja alkoholistihuoltoloiden klienteistä. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusselostte 31. Helsinki 1968

Norris, John L.: Analysis of the 1977 survey of the membership of AA. 32nd International Congress on Alcoholism and Drug Dependence, Varsova 1978

Tuominen, Eero: Juomisuran kehityksestä. Alkoholipoliittikka 46 (1981): 5, 229—233

Westling, Achilles: Alkoholistien kuntoutusongelma Suomessa. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusselostte 35. Helsinki 1969.

"Holistinen holisti"

Pontikan nimi

Kolme on minusta ylen ihmeellistä,
ja neljä on, joita en käsitä:
kotkan jäljet taivaalla,
käärmeen jäljet kalliolla,
laivan jäljet keskellä merta
ja miehen jäljet nuoret naisen tykönä.

Sananlaskut 30: 18—19

Viidenneksi tekee mieli lisätä litaniaan *sanojen jäljet* kaupan ja kulttuuriyhteyksien perin yllättävillä poluilla Eero Saarenheimon vakuuttavan Pontikan synty -artikkelin jälkeen (Alkoholipoliittikka 3/83). Hänhän juonsi tämän rakkaan lapsen miltei yksinomaisen nimen Pontacqin pikkukaupungista aivan Pyreneiden juurelta. Ilman hänen vyöryttämänsä todistusaineistoa tulos vaikuttaisi kieltämättä yhtä epäilyttävältä pseudoetymologialta kuin ponsarin (ponssari, pontsari) johtaminen näytelmäkirjailija Ponsardista tai pohjoiskarjalaisten monkeen (puoska, kakara) englannin sanasta monkey 'apina'.

Sinänsä tuon sananjuuren näennäinen satunnaisuus ja heiveröisyys panivat uumoilemaan jotain väkevää osumista hermoon tai kipinää, joka on singonnut ruutitynnynriin. Ja niitä juuria on nyt tarkoitus kaivella pontikan tiimoilta puolustusena, että sana saattaa hyvinkin olla kahden messun arvoinen.

Ensiksikin voitaisiin epäilemättä seuloa esiin kymmeniä juominen ja ryyppyjen nimiä — kuten renska ja margoo (margá, Margot, Margaux) tai

bischof ja vaikka biskvii (kahdesta keitetty!) — jotka olisivat olleet paremmin tunnettuja ja laajemmalle levinneitä kuin jonkin Pontac-suvun tilusten tuotteet. Mutta myös kymmenet epäonnistuneet yritykset tehdä tai mainonnalla lyödä läpi jotakin nimeä yleiseen tietoisuuteen ja kielenkäyttöön todistavat, että jokin irrationaalinen ellei peräti imaginaarinen suure on tarpeen, jotta voisi syntyä jonkin monon tai hetekan tapainen nimi ja samalla suorastaan aikakautensa attribuutti. Mutta nyt pontikan tapauksessahan on kyseessä vieläkin vakiintuneempi ilmiö.

Epäilemättä pontak-sanan soinnissa ja sen herättämissä mielikuviissa on ollut heti jotain mieluista ja valloittavaa. Historiassamme ei liene muita Pontus-nimisiä merkkihenkilöitäkään kuin ranskalais-syntyninen sotapäällikkö Pontus De la Gardie, joka ylipäällikkönä sodassa Venäjää vastaan 1580—85 valloitti mm. Käkisalmen ja Narvan, mutta hukkui Narvajokeen matkallaan neuvottelemaan aselevon pidentämisestä. Hänen kansansuosioistaan todistavat "Pontuksen kaivannot", varhaiset Saimaan kanavan kaivamisyritykset, joita varsinaisesti johti vasta hänen kuoltuaan amiraali Pentti Söyringinpoika Juusten. Mutta myös Pontuksen pojan Jakob De la Gardien, kuuluisan "Laiskan Jaakon", voitot ja saavutukset, mm. yli viiden vuoden isännöiminen Novgorodissa ennen Stolbovan rauhaa, samastuivat isän voittojen kanssa ja lisäsivät hänenkin mainettaan ja kansansuosiotaan. Sikäli siis pontikalla oli miltei myyttisiin rakentajajättiläisiin verrattava nimikko-heeros.

Tuo komea ja ponteva Pontus-nimi taas oli latinaa ja merkitsi merta, etenkin Mustanmeren yhteydessä. Se oli kreikkalaisilla alunperin *Pontos Akseinos* 'Epävieraanvarainen meri', mutta kun nimi oli enne ja pelolla on tunnettu taipumus toteutua, muutettiin nimi mielistelevään muotoon *Pontos Eukseinos* 'Vieraanvarainen meri'. Tapa ei ole ihan tuntematon meilläkään; tiettävästi on Rauman seudulla ollut Pahamaa muutettu Pyhämaaksi, ja onpa myös Helsingin edustalle ilmestynyt vanhojen purjehtijoiden ihmeeksi Rysäkari.

Kreikan sana *pontos* taas oli indoeurooppalaista kantaa, kuten sanskritin *panthas* 'polku, tie' todistaa. Kun kreikkalaiset tulivat ilmeisesti Etelä-Venäjän aroilta, ei heillä ollut omasta takaa merta merkitsevää sanaa, ja niin "tie" sai laajeta käsittämään myös meren, jopa meritien; samoin syntyivät muutkin meren nimitykset kuten *pelagos* 'tasanko' ja *hals* 'suola' vain sanojen alaa laajentamalla.

Roomalaisilla sen sijaan sanan alkumerkitys säilyi paremmin, kuten latinan *pons*, gen. *pontis* 'tie' ja etenkin 'silta' todistaa. Heille tyypillisen tien- ja sillanrakennustaidon merkitys kuvastui myös

nimityksessä *pontifex* 'sillanrakentaja', joka annettiin ylipappien kollegion jäsenille; näin paavikin on yhä *pontifex maximus*. Erään samnolaisen, sittemmin roomalaistuneen suvun nimenä oli Pontius. Sen nimen kantajista on tunnetuin Juudean maa-herra Pontius Pilatus. Paavin ja Pilatuksen nimien mahti ja vaikutus pontikkaan lieenee arvioitava vähäiseksi, mutta ei mitenkään kielteiseksi.

Mutta *pons-* ja rahvaan latinan *pont(em)-*sanana vaikutus Välimeren maiden ja Keski-Euroopan kieleen ja käsitemaailmaan oli varmasti valtava: pääteitä lasketaan olleen 80 000 km — niistä monet siltoineen yhäkin käyttökelpoisia — ja sivuteitä peräti 400 000 km. Mutta lukuisten *pont-*kantaisten nimien lisäksi syntyi sana ja käsite *pontō*, gen. *pontōnis* 'siltavene, ponttoni, ponttoo, ponttuu', jolla jo järjvalmin nostossa ja uitossa on maassamme ollut ehkä arvaamaton vaikutus kansan käsitemaailmaan ja mielikuvitukseen. Sillehän oli usein sijoitettu hinausta tai taakkojen nostoa varten jokin kela- tai vintturilaite tehokkaimpana voimakoneena ennen höyrykonetta ja polttomootoria.

Lönnrotin sanakirjassa on muuten *ponttoo* ja *ponttuu* vasta A. H. Kallion toimittamassa lisävihkossa. Sanakirjassa on vain *pontata*-johdannaisia ja niiden joukossa *pontti*, *pontin*, s. *spánt*; 2) *gångspel*; *hevospontti*. . . (kelavärkki tukkilautalla). Ponttoni ja ponttilauta olivat siis sekaantuneet. Mutta aiheemme kannalta myös ponttilauta oli sahateollisuuden kehittyessä yleistynyt entistä parempi kirvesmiehen ja puusepän tarvike ja saattoi osaltaan lisätä pontikan jo perin vahvaksi hahmottunutta kaikupohjaa. Sille ei edes *pondus*-sanana tarvinnut lisätä painoa. Myöhempiä omia liittymäkohtia voivat vielä olla *ponnin* ja *ponnekaasu* ja miksei vaikka laulun "kaihoni ponneton". Eivätkä myöskään ulkomaiset *du Pont* -tuotteet ja *Pontiac*-autot ainakaan pahenna asiaa — jos eivät enää paljon parannakaan.

Mutta tätä pontikan hienoa sukujohtoa ja polveutumista voidaan tukea vielä parilla seikalla. Kuten Saarenheimon esittämistä tyypillisistä kansanetymologioista ilmeni, oli yhteinen kansa naiiveissa seipitelmissään osunut sittenkin oleellisessa oikeaan: pontikka oli herraskaista perua! Siinä suhteessa se oli verrattavissa aikoinaan aitoina kansan luomuksina ihannoituihin kansallispukuihin, jotka itse August Strindberg sitten häijyyn tapaansa todisteli vanhoihin hovi- ja viime kädessä säätyläisten pukuihin perustuviksi, mikä on aivan ilmeistä ja ja täysin ymmärrettävää. Valtaosa kaikesta kulttuuristahan on vain lainaa, säilyttämistä ja soveltamista omiin tarpeisiin ja näkemyksiin; uusi ja omaperäinen on harvinaista ja vielä harvemmin onnistunutta.

Lönnrotin sanakirjan "pontikkoviina" noudattaa vielä vanhaa nyrkkisääntöä maailmankuulujen nimien runomitallisesta rakenteesta: Niissä on varmintä olla daktyyli ja trokee, siis — U U — U kuten Benjamin Franklin, keisari Wilhelm, kenraali Lagus, Francisco Franco, Josip Bros Tito ja vaikkapa Buckminster Fuller.

Kaikki edellä kasattu aineisto oli siis pontikan tapauksessa harvinaisen yhdensuuntaisesti myönteistä: Aivan myyttis-historiallisesti, ulkomais-herraskaisesti ja ponteva-kaikuksisesti sekä ponttunäkyksisesti sana vakuutti kuulijansa jo kättelyssä siitä, että tarjolla oli juuri sitä, mitä hänen sielunsa eniten halasi — erityisen väkevää juomaa! Se tosin ei ollut ainoastaan suomalaisen rahvaan toiveuni, sillä jo Odysseus kertoi saaneensa Ismaroksen Apollonin papilta niin vedetöntä viiniä, että sitä piti juotaessa laimentaa kaksikymmenkertaisella määrällä vettä. Sekin oli ylempää saatua "taivaallista", ihanaa ilojuomaa/. . . tuskapa tottakin vain oli käymättä olla sen ääreen" (O. Manninen).

Mutta saman ponnettoman kaihon pontevan juoman ääreen jouduin runsaat 2 500 vuotta myöhemmin toteamaan kesäapulaisena Käkisalmen Alkossa vuonna 1937, kun joku maalainen halusi "sitä uutta Tiikeri-viinaa". Lopulta selvisi, että väärin kuultu siideri-sana oli herättänyt toivon vielä lopetettua Karhu-viinaakin ärjymästä aineesta ja saanut miespoloisen toivioletkelleen! Ja jo kymmenkunta vuotta aikaisemmin olin häväässyt itseni pahasti koettaessani selittää viinon väkevyydestä väitteleville ukoille, että paraskin pirttu voi olla vain 96-prosenttista ja että absoluuttisen alkoholin saamiseksi tarvittiin loppua vettä sitomaan vaikkapa poltettua kalkkia. Eräskin äijä kehui — tietysti Pietarissa! — juoneensa 106-prosenttista konjakkia! Vahinko, kun en älynnyt kysyä, miten vahvaa voisi olla "kolmesti kirkastettu" pontikka!

Tämän jutun yhteydessä heräsi tietysti halu vertailla muiden kielten "korpiorjun" nimityksiä. Mutta käsillä olleet suppeat sanakirjat antoivat tulokseksi pelkkää "holipompelia": ruots. *dunder* 'jyrinä, jyske, melske, jymy; pontikka, tenu, alkoholi'. Siis parhaimmillaankin vain "mökäöljy"! Saksaksi löytyi vain *schwarz gebrannter Schnaps* 'pimeästi keitetty viina' ja ranskaksi vain *distillation clandestine* 'salapoltto' ja sitä rataa. Vain englannissa antoi *moonshine* hiukan hohtoa, mutta siihenhän sisältyvät myös salakuljetus ja nyt kovisteltu kuutamourakointi. Uskoisin, että aihe voisi paljastaa paljonkin mielenkiintoista aineistoa vertailevalle kielijä ja kansatieteelle ja vaikka syvyyspsykologialle juomakulttuurin lisäksi.

Kaarle Hirvonen